

Krijg ze maar eens in beeld

STIJN VERHAGEN, KITTY JURRIUS EN MAARTJE WILLEMSE

In Nederland zijn zo'n 60.000 laaggeletterde jongeren, die niet volwaardig deel kunnen nemen aan de samenleving. Helaas slagen zij er goed in om niet op te vallen. Het is de hoogste tijd om deze jongeren beter in beeld te krijgen en een aanpak te ontwikkelen.

Hoewel het Nederlandse onderwijs van hoog niveau is, neemt de bezorgdheid over het niveau van de geletterdheid van de bevolking toe.¹ De gemiddelde leesprestaties van 15-jarige leerlingen daalde geleidelijk tussen 2000 en 2009. Volgens de laatste *Sociale staat van Nederland*² is ruim 14 procent van de 15-jarige leerlingen laaggeletterd.

Wat is laaggeletterdheid?

Terwijl het niveau van lezen achteruitgaat, vraagt de huidige kennis-samenleving juist steeds meer van onze vaardigheden om informatie te verwerken. Vroeger hoefde een laaggeschoolde werknemer alleen eenvoudige teksten te kunnen lezen en zijn naam te kunnen schrijven. Van diezelfde werknemer wordt nu gevraagd veiligheidsvoorschriften te lezen, grafieken te begrijpen en

percentages te berekenen.³

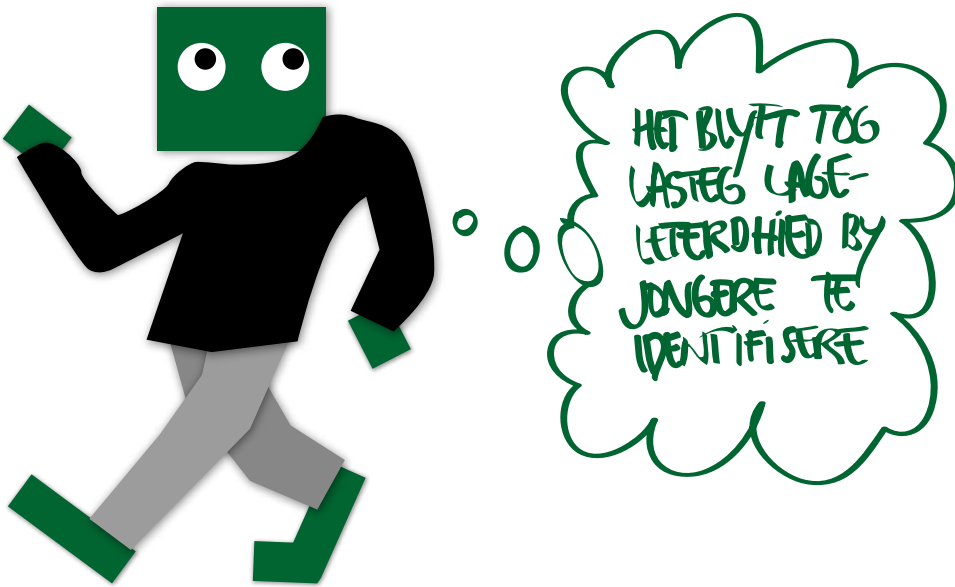
Om die reden is de term 'laaggeletterdheid' in het leven geroepen: het gaat namelijk niet alleen om analfabetisme, om het onvermogen om technisch te lezen en te schrijven. Laaggeletterdheid is ook meer dan 'functioneel analfabetisme', een term die wordt gebruikt om aan te geven dat mensen wel eenvoudige teksten kunnen lezen maar onvoldoende om te kunnen functioneren in een werksituatie of om 'mee te kunnen' in de maatschappij. Bij laaggeletterdheid gaat het om taalvaardigheid in brede zin, dus bijvoorbeeld ook over het interpreteren van teksten en figuren. In plaats van laaggeletterdheid wordt er dan ook wel gesproken over (een gebrek aan) 'basisvaardigheden', waarbij het gaat om lezen en schrijven, maar ook om spreken en luisteren.

Gegeven de moderne kennis-economie en de toenemende maatschappelijke eisen op het gebied van taalvaardigheid, is het gevaar groot dat het aantal laaggeletterden in Nederland nog verder zal stijgen – ook onder jongeren. De vraag is of professionals en beleidsmakers deze groep voldoende in beeld hebben.

Problemen met herkenbaarheid van laaggeletterde jongeren

Bij laaggeletterden denkt men meestal aan volwassenen, mensen zonder opleiding of van niet-Nederlandse komaf, mensen die 'buiten de maatschappij' staan en vaak niet werken. De groep jongeren met dergelijke problemen mag echter niet worden onderschat. Naar schatting 7 procent van de jongeren (16 tot 24 jaar) is laaggeletterd, zo'n 60.000 in getal.⁴ Het gaat om jonge mensen die ogenschijnlijk gewoon meedoen in de maatschappij, naar school gaan en actief zijn op sociale media. Ze volgen vaak – met moeite – een opleiding in de laagste niveaus (1 en 2) van het vmbo of mbo. De problemen ontstaan meestal pas wanneer ze aan het werk willen en stuklopen op bijvoorbeeld het schrijven van een sollicitatiebrief, als ze hun werkinstructies niet kunnen lezen of hun eigen administratie niet kunnen behappen.

De meesten kunnen, zoals gezegd, tot op zekere hoogte wel lezen en

schrijven.⁵ Hun scores op tests leiden daarom niet tot een herkenbaar, klassiek profiel van laaggeletterdheid, als gevolg waarvan laaggeletterdheid zo lastig te herkennen is. Ook door jongeren zelf wordt het probleem niet (h)erkend of wordt het juist ontkend. Ze kunnen immers prima hun zegje doen en een sms versturen?

Voor gemeenten is het daarmee extra moeilijk om laaggeletterde jongeren te signaleren en hen te bereiken met een effectieve aanpak. Omdat velen van hen zich schamen voor hun situatie, kennen ze een heel repertoire aan 'trucs' om hun problemen te verbergen. 'We moeten de vindingrijkheid van jongeren met een taalachterstand niet onderschatten', stelt een werkcoach van een jongerenloket. De Stichting Lezen en Schrijven noemt afleidingsstrategieën als 'dat formulier vul ik thuis wel in' en 'oh, ik dacht dat die afspraak morgen was'. In het boekje *Laaggeletterde jongeren op de agenda*⁶ is een top 10 van smoezen opgenomen.

Wat te doen tegen laaggeletterdheid?

De aanpak van laaggeletterdheid richtte zich tot nu toe vooral op volwassenen. Zoals gezegd, zijn laaggeletterde jongeren minder zichtbaar en lastig(er) te signaleren. Maar ook als de jongeren wél in beeld zijn, is het moeilijk een passend en doeltreffend

aanbod te doen voor het verbeteren van hun taalachterstand. Niet het minst omdat laaggeletterdheid vaak samengaat met andere problemen, zoals een moeilijke thuissituatie, schulden, werkloosheid, psychiatrische problematiek en (soms) zelfs dakloosheid.

Wat kan er in dit soort ingewikkelde situaties worden ondernomen om jongeren te helpen bij hun geletterdheid? Dit is in de praktijk nog niet zo eenvoudig, zo bleek in Utrecht.

Casus Jongerenloket en ROC: aanpak voor laaggeletterdheid

In de provincie Utrecht sloegen een jongerenloket en een ROC de handen ineen om laaggeletterdheid bij jongeren aan te pakken. Het jongerenloket zou laaggeletterde jongeren

ROC. Ondanks het enthousiasme en de goede intenties waarmee de professionals aan het werk togen, leverde de screening geen jongeren op die verder geholpen konden worden. Wat was er aan de hand?

Het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling (PMO) van Hogeschool Utrecht bracht in kaart wat er gebeurde in Utrecht. Het lectoraat analyseerde het screeningsproces bij het jongerenloket en de samenwerking daarin met het ROC. Er werden individuele en groepsinterviews gehouden met de professionals van beide organisaties. Ook werd literatuuronderzoek verricht en werden er deskundigen op het gebied van laaggeletterdheid geraadpleegd. Op basis daarvan formuleerde het lectoraat aanbevelingen voor een effectieve aanpak op gemeentelijk niveau.

Het screeningsproces

Uit het onderzoek naar het gebruikte screeningsproces bleek dat de definitie van laaggeletterdheid niet duidelijk was voor de verschillende professionals. Ben je laaggeletterd als je niet goed kunt lezen en schrijven, of zijn er meerdere niveaus van laaggeletterdheid? Hoe laten deze niveaus zich precies vaststellen? En wie valt daar dan wel of niet onder? Door deze verwarring bleken de professionals van het jongerenloket het lastig te vinden laaggeletterde jongeren te identificeren.

'We moeten de vindingrijkheid van jongeren met een taalachterstand niet onderschatten' (werkcoach jongerenloket)

identificeren met behulp van een – speciaal voor dat doel ontwikkeld – screeningsformulier. Deze jongeren zouden vervolgens worden doorverwezen naar het taalaanbod van het

De gebruikte screeningsinstrumenten bleken daarnaast vooral gericht op het schrijven, en veel minder op spreek-, luister- en leesvaardigheid. Geletterdheid werd dus niet conform

de definitie in kaart gebracht. Verder maakte het screenen geen deel uit van het werkproces van de werkcoaches van het jongerenloket. Zo werden de ingevulde formulieren niet ingezameld door de werkcoach, maar door baliemedewerksters en stagiaires. Er raakten ingevulde formulieren zoek, waardoor ze niet bij het ROC terechtkwamen. Het ROC heeft daardoor nauwelijks cursussen gegeven aan laaggeletterde jongeren.

Kortom: op het procesmatige vlak ging er het nodige mis en er zijn veel verbetermogelijkheden. Maar dat niet alleen. Ook wat de inhoud betreft kwamen in het onderzoek de nodige verbeterpunten naar voren.

Wat bied je jongeren zelf aan?

Ten eerste moet de screening afgestemd zijn op de behoefte van de jongeren. Het heeft geen zin om alle jongeren aan te spreken. Medewerkers van het jongerenloket schaamden er zich soms voor jongeren die zichtbaar geen problemen hadden met geletterdheid formulieren te geven.

Ten tweede was er kritiek op het schoolse karakter van het aanbod dat jongeren na de screening werd aangeboden. Juist jongeren die laaggeletterdheid zijn, zijn slecht te motiveren voor een klassieke schoolaanpak.

Op de derde plaats is het belangrijk eerst andere grote problemen waarmee jongeren kampen (denk aan hoge schulden of psychische problemen) aan te pakken – voordat een jongere klaar is om te werken aan geletterdheid.

Laaggeletterdheid op de agenda

Op grond van het onderzoek concludeerde het lectoraat het volgende:

- Laaggeletterdheid onder jongeren is een actueel probleem, maar het komt vaak op andere manieren tot uiting dan verwacht.
- De aanpak van laaggeletterdheid onder jongeren is niet eenvoudig: zowel de screening als het ontwikkelen van een passend en doel-

treffend aanbod voor de jongeren vraagt om een doordachte aanpak.

Dat gemeenten zich ervan bewust worden dat deze problematiek ook binnen hun grenzen bestaat, is een eerste belangrijke stap. Daarnaast is het zaak om oog te hebben voor de mogelijke valkuilen zoals die in het onderzoek naar voren kwamen: de verwarring over de definitie van laaggeletterdheid en het gebrek aan aandacht voor een goede afstemming tussen jongerenloket en ROC en voor een aantrekkelijk aanbod voor jongeren.

Op basis van het onderzoek zijn er acht aanbevelingen geformuleerd voor een effectieve aanpak van laaggeletterdheid. Het zijn praktische tips die gemeenten kunnen helpen bij de totstandkoming van effectief beleid gericht op de bestrijding van laaggeletterdheid onder jongeren.

Acht aanbevelingen voor een effectieve aanpak van laaggeletterdheid

- 1 Voor een goede signalering van laaggeletterdheid onder jongeren is het van belang dat er een eenduidige definitie van laaggeletterdheid wordt gehanteerd.
- 2 Het screenen en toetsen op laaggeletterdheid moet aansluiten bij de doelen van professionals die met jongeren werken.
- 3 Het moment van screenen op laaggeletterdheid moet goed afgestemd zijn op de jongeren: soms moeten andere problemen eerst worden opgelost.
- 4 Het is vooral zinvol om jongeren te screenen die al aan een aantal kenmerken voldoen. Niet alle jongeren hoeven gescreend te worden.
- 5 Screenen en toetsen moet leiden tot een aantrekkelijk aanbod op het vlak van het verbeteren van vaardigheden van jongeren; bijvoorbeeld door het te koppelen aan doelen die zij zelf willen bereiken. Bij het vormgeven van dit aanbod

kan gebruik worden gemaakt van lokale kennis.

- 6 Het screeningsproces moet geborgd en geïntegreerd worden in werkprocessen van professionals.
- 7 Betrokken professionals moeten voldoende kennis hebben over het thema.
- 8 Ketenpartners moeten met elkaar de definitie en screening van laaggeletterdheid afstemmen en communiceren over het screeningsproces.

Stijn Verhagen is lector bij het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling (PMO) van Hogeschool Utrecht. Kitty Jurrius is onderzoeker bij het lectoraat PMO en werkzaam bij Stichting Alexander. Maartje Willemse is zelfstandig onderzoeker en voerde dit onderzoek uit vanuit het lectoraat PMO. Voor meer informatie over dit thema kunt u contact met ons opnemen via de website van het lectoraat: www.lectoraatpmo.nl.

Noten

- ¹ *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2009/2010.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs, 2011. Zie ook Houtveen, A.A.M., *Leren lezen is te leren.* Inaugurale rede. Utrecht: Hogeschool Utrecht, 2007.
- ² *De sociale staat van Nederland 2011.* Den Haag: SCP, 2011.
- ³ *Vooronderzoek Laaggeletterdheid in de provincie Zuid-Holland: een analyse van de doelgroep.* Den Bosch: CINOP, 2007.
- ⁴ Vos, M., M. de Vries & C. Duvekot, *Handreiking Wmo en laaggeletterdheid. Tips hoe gemeenten aandacht aan laaggeletterde burgers kunnen besteden in hun Wmo-beleid.* Ministerie van VWS / VNG, 2007.
- ⁵ Steehouder, P., *Opbrengsten in beeld: slotrapportage van het aanvalsplan laaggeletterdheid.* Den Bosch: CINOP, 2011.
- ⁶ Willemse, M. & K. Jurrius, *Laaggeletterde jongeren op de agenda. Onderzoek naar screening en aanpak van laaggeletterdheid onder jongeren in een Utrechtse regio.* Utrecht: Provincie Utrecht, 2011.